

הרב אברהם גארדימער

לז"נ מו"ר הרב שלמה אלימלך
ב"ר יצחק דרילמן זצ"ל

מחלוקת הרמב"ם והטור בזמן הדלקת נר חנוכה

איתא בשבת (כא:) מצותה [של נר חנוכה] משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ועי' ברמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ה) וז"ל אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. וכמה היא זמן זה כמו חצי שעה או יתר. עבר זמן זה אינו מדליק וכו', עכ"ל. ועי' בטור (או"ח סי' תרעב) וז"ל מצותה מסוף שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה שאז העם עוברין ושבין ורואין אותה ואיכא פרסומי ניסא ומכל מקום עדיין זמנה כל הלילה. ודלא כהרמב"ם ז"ל וכו' עכ"ל. ונ"ל דהרמב"ם והטור בתרתי פליגי. חדא, אם מדליקים בתחילת שקיעה או בסופו, ועוד אם מדליקים בדיעבד כל הלילה א"ל. לפי הרמב"ם מדליקים עד חצי שעה לאחר תחלת שקיעת החמה, דאז כבר שבו רוב העם לבתיהם, ולפי הטור מדליקים עד חצי שעה לאחר סוף שקיעת החמה כיון דמיעוט בנ"א שבים לבתיהם בזמן ההוא (כך הציע ידידי הרב ישראל באלסים נ"י).

ולענין עיקר פלוגתת הרמב"ם והטור אפשר לומר דפליגי במהות מצות הדלקת נ"ח. להטור, המצוה היא מצות היום של חנוכה הנוהגת בלילה, כאכילת מצה בליל פסח ואכילת כזית פת בליל סוכות, ולכן לא שייך לקיימה קודם הלילה. אולם להרמב"ם, הדלקת נ"ח היא הקדמה לליל חנוכה, דהיינו שחייב להתחיל את הלילה בהדלקת הנר. ולכן זמנה מתחילת שקיעת החמה עד שתכלה רגל מה"ש, דתחילת שקיעת החמה היא תחילת בין השמשות, ובין השמשות הוא הקדמה לעצם הלילה. ולפי זה מובן נמי אמאי סוף זמן הדלקת נ"ח הוא כשתכלה רגל של רוב האנשים השבים לבתיהם (לפי פירוש דהרב ישראל הנ"ל), דכיון דהעם חוזרים לבתיהם קודם הלילה, זמן חזרתם קובע זמן הקדמה ללילה. וכיון דשבו רובם, ונשאר רק המאחרים, קבעו ע"פ הרוב דזמן הקדמה ללילה נגמר. ומובנת נמי ע"פ זה שיטת הטור, דאפילו לאחר ששבו רוב בנ"א לבתיהם, אלא דמקצת העם נשארו ברחוב, שפיר הוי זמן המצוה, דהמצוה היא מצוה הנעשית בלילה וכל זמן דאיכא בנ"א ברחוב איכא פרסומי ניסא. ומ"מ אין בנ"א קובעים הזמן, ורק צריכים שיהיו אנשים בחוץ לשם פרסומי ניסא. ולכן אפילו כאשר נמצאים רק מקצת העם בחוץ שפיר חשיב זמן עיקר המצוה, דאיכא קיום המצוה בלילה ואיכא פרסומי ניסא. ולכן שפיר פליגי הרמב"ם והטור נמי אם מדליקים כל הלילה, דלהרמב"ם המצוה היא להתחיל ליל חנוכה בהדלקת הנר, ולכן אי כבר עבר זמן כניסת הלילה, תו לא שייך להדליק. אולם להטור, שפיר מדליקים בדיעבד כל הלילה, דהרי מצות נ"ח היא מצות היום דנעשית בלילה, וככל מצות היום העשית בלילה, מצותה כל הלילה (עיין ריש מס' ברכות במשנה). [ולדינא לא ס"ל להטור דמדליקים כל הלילה] מטעמא אחרינא דבזה"ז אין מדליקים בשביל השבים בחוץ אלא בשביל אנשי הבית (תוס' שבת כא: ד"ה דאי), והטור, הביא שיטת התוס' רק בסוף הסימן. [ומובן נמי הא דכתב הטור דטעם חצי שעה לאחר שקיעת החמה הוא משום פרסומי ניסא ולא כתב הרמב"ם טעם זה, שהרי להטור, מצות נ"ח היא מצות הלילה הנוהגת כל הלילה, רק דחייב לקיימה בתחילת הלילה בזמן פרסומי ניסא, אולם להרמב"ם, זמן המצוה הוא בזמן שהוא הקדמה ללילה, ולא שייכא לזמן זה ענין דפרסומי ניסא, ולכן לא כתב הרמב"ם דהוי זמן של פרסומי ניסא.]

וע"פ מה שביארנו בדברי הרמב"ם, שפיר אפשר לתרץ קושיא אחרת. דכתב הרמב"ם דזמן משתכלה רגל מן השוק הוא "כמו חצי שעה או יתר." ודנו הפוסקים הרבה בהגדרת זמן זה, די"א דמשתכלה רגל מה"ש הוא זמן קבוע דחצי שעה, כמו לענין תפילין דאיירי הש"ס בהאי שיעורא. וי"א דשיעור זה שונה בכל מקום וזמן, וכתב הרמב"ם "כמו חצי שעה או יתר" רק לענין זמנו (וכן כתב בספר נוראות הרב בשם מרן הגר"ד זצ"ל). אולם, אפשר להקשות אתרי פירושים האלו, דאם הוא זמן קבוע, למה כתב "כמו חצי שעה או יתר", דאין זה זמן

קבוע כלל. ואם שיטת הרמב"ם היא דהזמן משתנה לפי המצב, למה כתב "חצי שעה" בכלל.

וע"פ מש"כ לעיל בשיטת הרמב"ם נל"פ דלפי הרמב"ם, זמן של משתכלה רגל מה"ש הוא הזמן דרוב העם שבים לבתיהם, ועי"ז קובעים זמן הקדמה ללילה. וכיון דקבעו השיעור ע"פ הרוב, כמו שמצינו בהרבה דברים הנקבעים ע"פ המציאות, הוצרך הרמב"ם למעט הזמן דמשתכלה רגל מה"ש דנוהג כמו חצי שעה או יתר, דאי לאו הכי, ה"א כהטור דכל שיש רגל בשוק הוי זמן נ"ה משום דס"ל להטור דזמן דמשתכלה רגל מן השוק הוא זמן דפרסומי ניסא ולא זמן הקדמה ללילה, אולם כיון דס"ל להרמב"ם דשיעור הזמן הוי שיעור דרוב השבים, לכך, מיעט את הזמן. ומ"מ זה כמו שיטת מרן הגרי"ד, דאינו זמן קבוע של חצי שעה, אלא כונת הרמב"ם היא דהזמן המוגדר של רוב שבים לבתיהם קובע זמן המצוה. ולכן מיעט כל זמן די שיש רגל בשוק, והשאייר מקום להרחבת זמן דרוב השבים, ע"י מילת "או יתר", דשיעור הקדמת הלילה משתנה לפי הזמן והמקום.

ועי' בר"ן (שבת ט. בדפי הרי"ף ד"ה מצותה) שכתב דמותר להדליק נ"ח אפילו קודם שקיעת החמה, דומיא דנר שבת שמדליקים לפני שקיעת החמה לרבה (שבת לד:) דמשתשקע החמה הוי בין השמשות. וכתב הר"ן דהא דאיתא בגמ' דמדליקים משתשקע החמה, ר"ל דהיינו עיקר זמן קיום המצוה. ונראה דס"ל לר"ן דמצות נ"ח הוי כמו מצות קידוש בליל שבת, שכתב הרמב"ם בענין מצות קידוש (פכ"ט מהל' שבת ה"א) וז"ל וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, ובהי"א כתב וז"ל יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אע"פ שלא נכנסה השבת וכו'. שמצות זכירה לאמרו בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט, עכ"ל. מותר לקדש לפני כניסת השבת מפני שמצות קידוש היא להזכיר קדושת היום בזמן ששייך הזכרה זו, וד"ז שייך בין סמוך לשבת בין בשבת גופא. וה"ה לענין מצות הדלקת נ"ח, דהמצוה מגדרת ומזכרת מהות היום (כך הוא המחייב של המצוה להר"ן), ולכן מדליקים בזמן ששייך לבאר מהות היום דחנוכה, והיינו בין בלילה בין סמוך לו והרמב"ם סובר דיכול לקדש כל הלילה והר"ן סובר דיכול להדליק בדיעבד כל הלילה, דעי"ז המדליק והמקדש מגדירים את מהות היום, רק דעיקר זמן המצוה הוא בזמן או סמוך לזמן כניסת היום). והרמב"ם והטור פליגי, דס"ל לרמב"ם דאין מצות נ"ח מצוה המגדרת מהות היום, אלא מצוה שחייבים לקיים בזמן מסויים כשאר מצוות שהזמן גרמא.